

B. J. Spinoza

Spinoza Kring Soest

Op 27 november 2016 gaf Herman Pleij bij boekhandel Van de Ven in Soest een lezing over Erasmus.

Herman Pleij is neerlandicus en houdt zich al zijn hele werkzame leven bezig met de middeleeuwse literatuur. In 1979 promoveerde hij op het proefschrift *Het Gilde van de Blauwe Schuit: Literatuur, volksfeest en burgermoraal in de late middeleeuwen* over onder andere oude carnavalsteksten. In 1980 werd hij hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam. Op 29 februari 2008 ging hij met emeritaat.

Erasmus is bij ons vooral bekend om zijn *Lof der Zotheid*, een boek dat mogelijk op ieders Nederlandse literatuurlijst van de middelbare school heeft gestaan. Maar dit werk was niet

Gonny Pasman - Sackers
Joh. Poststraat 59 3762 VL Soest
info@spinozakingsoest.nl
www.spinozakingsoest.nl

B. J. Spinoza

Spinoza Kring Soest

zijn hoofdwerk. Sterker nog; hij heeft het in eerste instantie nooit als boek uit willen geven. Op weg van Italië naar Engeland heeft hij het, zittende op zijn paard, uit verveling bedacht. 's Avonds maakte hij aantekeningen van zijn gedachtenspingsels en eenmaal in Engeland, waar hij zijn boezemvriend Thomas More bezocht, heeft hij zijn aantekeningen in één week tijd uitgewerkt. De titel is ontleend aan de naam van Thomas More. Diens naam, Morus in het Latijn, wekte associaties op met het Griekse *moria* = zotheid.

In 1511 werd het door een onbekend iemand clandestien gedrukt, waarop hij besloot het dan ook maar zelf uit te geven en bracht het naar een bekende drukker in Parijs.

Waarschijnlijk zou hij zich dood schrikken als hij zou weten dat hij juist door dit boekje zijn eeuwenlange bekendheid heeft gekregen. Zijn latere boeken zijn namelijk van een heel andere orde.

Wie was Erasmus?

Erasmus was een onwettig kind; in die tijd sprak men van een defectus natalis (geboortedefect). Zijn vader was een priester in Gouda en zijn moeder diens huishoudster. De moeder van Erasmus, Margaretha, die als familienaam Rogerius (Rutgers) zou hebben gehad, was een dochter van een chirurgijn uit Zevenbergen. Haar zwangerschap heeft zij waarschijnlijk bij haar oma in Rotterdam doorgebracht om het 'ongelukje' te verbergen. Vandaar dat zijn geboorteplaats Rotterdam is, terwijl hij is opgegroeid in Gouda. Zijn ouders kregen samen nog een kind: Pieter. Ook van deze broer zijn geen officiële doopgegevens overgeleverd.

Zijn leven lang heeft hij het idee over zijn onwettige geboorte moeten torsen en de gevolgen moeten dragen van de 'geestelijke' status waarin hij door zijn opvoeding was terechtgekomen. Pas rond zijn vijftigste werd Erasmus dankzij pauselijke dispensatie van de ernstige maatschappelijke gevolgen van zijn onwettige geboorte verlost. Hij heeft nogal met zijn levensverhaal gehaspeld, waarbij hij in zijn brieven aan de paus gebruik heeft gemaakt van een achternaam die wellicht van zijn moederszijde stamt. Al doende heeft hij zijn jeugd jaren gemystificeerd en zijn geboortejaar met onzekerheden omhuld. Die varieert tussen 1466 en 1469.

Erasmus is zijn hele leven nooit afhankelijk van iemand geweest. Hij was priester, voornamelijk om te kunnen studeren, en zag zichzelf als filoloog. Hij noemde zich de man van het Nieuwe Testament en herstelde de teksten, waar kopiisten hun eigen verbeteringen in hadden aangebracht, die vaak slechter waren dan de oorspronkelijk bedoelde foutief

Gonny Pasma - Sackers
Joh. Poststraat 59 3762 VL Soest
info@spinozakringsoest.nl
www.spinozakringsoest.nl

B. J. Spinoza

Spinoza Kring Soest

geschreven tekst. Hierdoor kreeg hij de naam dat hij God verbeterde.

Met het Oude Testament had hij niets. Hij vond het een vechtbuch, dat niet bepaald tot voorbeeld diende. Ook zette hij zich af tegen de biecht, en de heilige sacramenten. Aangezien daarover niets in de bijbel staat geschreven, vond hij dat onzin. Diezelfde mening had hij over de eucharistieviering. Hij spotte met het brood en de wijn bij het avondmaal, dat het lichaam en het bloed van Christus moest symboliseren en vond het gevaarlijk daar het gewone volk op los te laten. Zelf heeft hij op zijn sterfbed ook de laatste sacramenten geweigerd, ondanks dat hij priester was.

Vanwege zijn afzetten tegen deze rituelen werd hij als een Lutheraan gezien, die stiekem voor de reformatie was. Hij had ook met iedereen ruzie; met de kerk, de humanisten in Italië en de staat. Hij vond dat er van absolutisme in kerk en staat geen sprake kon zijn.

Ruzie maken zag hij als een stimulerend middel om te leren dingen uit te praten, compromissen te sluiten, te marchanderen en omgangvormen te leren. Hij gaf hiermee een fundament voor de bruggenbouwers in onze huidige politiek, zoals Pleijj ook beschrijft in zijn boek *Erasmus en het poldermodel*.

Ook vond hij dat men onrecht moest leren verdragen. Als voorbeeld geeft hij twee vorsten, waarvan de een land inpikt van de ander. Dat veroorzaakt eerst een oorlog met veel bloedvergieten en dode soldaten en pas als dat helemaal uit de hand is gelopen gaat men met elkaar praten. Zijn advies is: ga meteen praten en aanvaardt het onvolmaakte. Daarmee voorkom je oorlogen. Anders is de remedie erger dan het onheil. Hij geeft als voorbeeld het verhaal van Plato, die beschrijft dat Socrates een keer door een dronkenman werd mishandeld. Zijn vrienden wilden er tussen springen, maar Socrates zei rustig: 'Ik daag toch ook geen ezel voor het gerecht'.

Helaas is dat praten en afwachten nog steeds niet aan de orde. Pleijj geeft het voorbeeld van de genocide uit de tweede wereldoorlog. Dat zou nooit meer gebeuren, maar 25 jaar later vond dat alweer op de Balkan plaats.

Erasmus was een groot voorstander van onderwijs. Daardoor leer je relativeren en verzwak je het absolutistische denken.

Verder vond hij dat de godsdienst (Christendom, Islam, Jodendom, polytheïsme) voor het grootste deel gewoon mensenwerk was en dienden als verklaringsmodel.

Het feit dat in welke godsdienst dan ook de mens wordt voorgehouden dat als die fouten maakt, hij de goden boos maakt, die dan uit wraak allerlei rampspoed over hem heen uitstorten. Als hij dat dan gelaten verdraagt, wordt hij daar in de hemel voor beloont.

Gonny Pasmaan - Sackers
Joh. Poststraat 59 3762 VL Soest
info@spinozakringsoest.nl
www.spinozakringsoest.nl

B. J. Spinoza

Spinoza Kring Soest

Erasmus vindt dat een verzinsel van de godsdienst, die nergens op slaat.

Dat mensen dat heilig geloven heeft niets met het IQ van die mensen te maken, maar alles met het gebrek aan onderwijs. Pleij geeft als voorbeeld de Syriëgangers:

Mensen met een hoog IQ, die geen onderwijs hebben genoten en in contact komen met een bepaald systeem (godsdienst, sekten), kunnen daarin zo worden geïndoctrineerd, dat ze tot gruwelijke daden aangezet kunnen worden. Daarmee bewijs je dat de mens maakbaar was. Vervolgens vergelijkt Pleij het met het essentiële verschil tussen een mensenbaby en een dierenjong. Jonge dieren kunnen na de geboorte meteen lopen, zwemmen en vliegen en zijn meteen compleet en klaar voor de boze buitenwereld. Een mensenbaby komt schreeuwend om hulp ter wereld en moet alles leren. Die is dus maakbaar.

Kinderen moet je in hun eigen wereld ontmoeten en via spelletjes en competitie voorbereiden op de wereld. Bij Erasmus geldt dat zowel voor jongens als meisjes, al maakt hij daar toch onderscheid in door jongens te leren spellen door met pijl en boog op letters te laten schieten en meisjes dat via koekhapen te laten doen.

Onderwijs vergelijkt hij ook met het in 'vorm slaan van kinderen'. Dit komt af van Horatius en is later door de dominees en predikanten gebruikt om het slaan van kinderen goed te keuren. (Spreuken 13:24 *Wie zijn zoon de stok onthoudt, haat hem wie hij lief heeft. Tuchtigt hem. Ofwel het bekende: Wie zijn zoon liefheeft, kastijde hem*).

Het gaat volgens Erasmus ook niet aan dat vorsten over de gedachten van het volk regeren. (Dit vindt men later terug in de Akte van Verlatinghe).

Hij is een voorstander van de vrijheid van denken. 'Denk wat je wilt, maar laat het anderen niet weten'.

Erasmus stichtte een gemeenschap van intellectuelen de 'Republiek der Letteren'.

Hier hield hij tafelgesprekken over grote dingen, zoals kerk en staat. De taak hierbij was de conclusies naar buiten te brengen en daarmee de vorsten en kardinalen te adviseren.

Zijn *Lof der Zotheid* diende vaak als materiaal voor deze gesprekken.

Zelf trad hij nooit op in het openbaar. De reden daarvoor was dat hij klein van gestalte was en een piepstem had. Hij heeft één keer een college in Cambridge gegeven, maar werd om die reden zo uitgelachen dat hij besloot het nooit meer te doen.

Hij wordt ook in verband gebracht met antisemitisme en anti-islam. In zijn tijd was dit niet ongebruikelijk en had het nog niet zo'n beladen betekenis als nu.

Zijn antisemitisme komt voort uit zijn afkeer van het uiterlijk vertoon van de rijkdom van de

Gonny Pasman - Sackers
Joh. Poststraat 59 3762 VL Soest
info@spinozakringsoest.nl
www.spinozakringsoest.nl

B. J. Spinoza

Spinoza Kring Soest

joden, die volgens hem bewerkstelligd is door het belazeren van het volk met hun handeldrijven. Ook zijn zij in zijn ogen de christusmoordenaars. De islam kan in zijn ogen eveneens geen genade vinden, want zij komen aan zijn katholieke geloof. Een rol hierbij heeft ongetwijfeld gespeeld dat in 1529 de Turken voor Wenen stonden en Europa dreigden in te nemen.

Qua antisemitisme ging hij gelijk op met Luther, die de joden uit Europa wilde verdrijven. Luther was sterker antisemitisch als Erasmus. Dit kwam voort uit zijn conflict met een joodse koopman. Toch waren Luther en hij felle tegenstanders van elkaar.

Zijn hele leven heeft hij gewerkt aan het vertalen van het Nieuwe Testament, waarbij hij de frustratie had dat hij het Hebreeuws niet beheerste. Hij werkte hierbij met Griekse handschriften en als bepaalde bronnen ontbraken, schreef hij deze zelf in het Grieks. Hij overleed op 12 juli 1536 in Bazel.

Tijdens de lezing vielen mij nogal wat overeenkomsten tussen Erasmus en Spinoza op.

1. Op het Oude Testament hadden beiden veel commentaar. Erasmus vond het een vechtbok en Spinoza ontdekte dat het niet door Mozes, maar door andere mensen in een veel latere tijd moest zijn geschreven. In zijn TTP fileert de bijbel zelfs bladzij voor bladzij.
2. Erasmus vond de katholieke rituelen onzin en Spinoza verwierp de joodse spijswetten en stelde kritische vragen bij wat de rabbijnen verkondigden.
3. Beiden zijn schimmig over hun verleden.
4. Beiden zijn ze voorstanders van de vrijheid van denken. Maar waar Spinoza zegt: 'De mens mag denken wat hij wil en zeggen wat hij denkt' zegt Erasmus: 'Denk wat je wilt, maar laat het anderen niet weten'.
5. Beiden vonden onderwijs en kennis het hoogste goed, waar iedereen recht op had.

Gonny Pasman - Sackers
Joh. Poststraat 59 3762 VL Soest
info@spinozakingsoest.nl
www.spinozakingsoest.nl

B. J. Spinoza

Spinoza Kring Soest

6. Erasmus hield tafelgesprekken over grote dingen, zoals kerk en staat. Spinoza discussieerde met zijn vriendenkring over deze dingen n.a.v. zijn teksten, die onder hen circuleerden.

Dit alles bracht mij op het idee om Herman Pleij te vragen een keer voor de Spinozakring Soest een lezing te geven, waarin hij Erasmus en Spinoza met elkaar zou vergelijken. Hoewel Pleij toegaf dat er veel overeenkomsten bestonden tussen de humanist en de filosoof, vertelde hij dat hij te weinig van Spinoza wist om aan mijn verzoek gehoor kunnen te geven. We moeten het dus voorlopig doen met dit verslag. Misschien ga ik mij t.z.t. zelf hierover buigen.

Gonny Pasman - Sackers
27 november 2016

Gonny Pasman - Sackers
Joh. Poststraat 59 3762 VL Soest
info@spinozakringsoest.nl
www.spinozakringsoest.nl